

OILADA BOLALARNING IJTIMOYIY-EMOTSIONAL RIVOJLANISHIDA OTA-ONANING IJTIMOYIY ROLINI BAHOLASH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17115775>

Nurmatova Muxayyo Abdumalikovna

Toshkent viloyati Angren shahar 40-maktab psixologi

Annotatsiya

Oila inson hayotida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan oilaviy munosabatlar va muloqotda inson ehtiyojlari amalga oshiriladi, ya'ni: ma'lum bir guruhga mansublik tuyg'usini beruvchi insoniy aloqalarga bo'lgan ehtiyoj; o'zini-o'zi tasdiqlash zarurati, bu his-tuyg'ular va uning boshqa odamlar uchun ahamiyati haqida haqiqiy dalillar; mehrga bo'lgan ehtiyoj, bu o'zaro iliqlikni his qilish imkonini beradi; shaxsning o'ziga xosligi, individualligi hissini shakllantiradigan o'z-o'zini anglash zarurati; namuna bo'ladigan orientatsiyaga bo'lgan ehtiyoj hisoblanadi.

Kalit so'zlar

Avlod, tarbiya, ijtimoiylashuv, oilaviy munosabatlar psixologiyasi, tarbiya, oilaviy munosabatlar madaniyati, ruhiy holat, psixik jarayonlar

KIRISH

Psixologik nuqtai nazardan ota-onaning ta'siri va qobiliyatlari, bola tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar bolaga nafaqat fiziologik, balki psixologik va emotsional jihatdan ham ta'sir ko'rsatadilar. Ularning yondashuvi, muloqot uslubi, qadriyatlar va hissiy qo'llab-quvvatlashi bolaga bir qator psixologik xususiyatlarni rivojlantirishda yordam beradi.

Ota-onaning psixologik ta'sir va qobiliyatlariga quyidagilarni keltirish mumkin:

Ø Ota-onaning ta'sirining turli jihatlari:

Emotsional ta'sir: Ota-ona bolalarining emotsional holati, xavotir va umidlarini shakllantiradi. Ota-onaning bolalarga nisbatan bo'lgan munosabati, ularning o'zini qanday his qilishiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir qiladi.

Tarbiyaviy ta'sir: Ota-onaning tarbiya metodlari bolalarning xulq-atvorini va qobiliyatlarini shakllantiradi. Masalan, musbat rag'batlantirish yoki salbiy jazolashning psixologik ta'siri farq qiladi.

Ijtimoiy ta'sir: Ota-onalar bolalarga ijtimoiy qoidalar va odatlarni o'rgatadi. Ular bolalarga qanday ijtimoiy rollarni bajarishni va boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lishni ko'rsatadi.

Ø Ota-ona qobiliyatlari:

Emotsional intellekt: Ota-onaning bolalar bilan samarali va empatik aloqalar o'rnatish qobiliyati juda muhim. Bu bolaning o'z his-tuyg'ularini anglashiga yordam beradi va ular bilan sog'lom emotsional aloqalar qurishni o'rgatadi.

Muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish qobiliyati: Ota-onalar bolalariga qiyinchiliklarga qanday yondashish va muammolarni hal qilishni o'rgatishadi. Bu bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyaviy qobiliyatlar: Ota-onalar bolaning ijtimoiy, axloqiy va intellektual rivojlanishiga yordam beradigan turli pedagogik usullarni bilishlari kerak. Bu bolaning o'zini-o'zi hurmat qilishini va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi.

Ø Pozitiv ta'sir va salbiy oqibatlar:

Pozitiv ta'sir: Ota-onaning qayg'urishi va qo'llab-quvvatlashi bolalarida yuqori o'z-o'ziga ishonch, ijtimoiy moslashuvchanlik va yaxshi hissiy intellektni rivojlantirishga yordam beradi.

Salbiy oqibatlar: Ota-onaning haddan tashqari ta'siri, haddan ortiq nazorat qilish yoki ehtiyotkorlik bo'lmagan tarzda jazo qo'llash, bolada depressiya, xavotir va o'z-o'ziga ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu tariqa, ota-onaning psixologik nuqtai nazaridan bolaga ta'siri juda ko'p jihatlarni o'z ichiga oladi, va uning qanday amalga oshirilishi bolaning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarning sog'lom va muvozanatli bo'lishi bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatiga asos bo'ladi.

Psixologik nuqtai nazardan ota-ona bolalariga ta'sir ko'rsatishning bir nechta muhim jihatlari mavjud. Ota-onalar farzandlari hayotining dastlabki yillarida eng katta ta'sir ko'rsatuvchi shaxslar bo'lib, ular bolaning psixologik rivojlanishida muhim rol o'ynaydilar. Bu ta'sir ijobiy ham, salbiy ham bo'lishi mumkin. Psixologik nuqtai nazardan ota-onaning farzandlariga ta'sirini quyidagi jihatlar bilan izohlash mumkin:

Ø Rivojlanishdagi psixologik ta'sir

Ota-ona bola bilan muntazam aloqada bo'lib, uning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadilar. Masalan, sevgi, qo'llab-quvvatlash va ijobiy munosabatlar bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, ular emosional jihatdan barqaror bo'lib, ijtimoiy va akademik sohalarda muvaffaqiyatlarga erishadilar.

Ø Qattiq yoki yumshoq nazorat

Psixologiyada "avtoritar" va "avtorizatsiyalashgan" ota-onalik uslublari mavjud. Avtoritar ota-onalar farzandlariga qat'iy va kamroq erkinlik beradilar, bu bolada qo'rquv, boshqaruv muammolari va past o'ziga ishonchni keltirib chiqarishi mumkin. Avtorizatsiyalashgan ota-onalar esa, farzandlariga mustahkam chegaralar o'rnatib, lekin ularning fikrini hurmat qilishadi, bu bolada mustahkam ijtimoiy va psixologik qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Ø Emotsional qo'llab-quvvatlash va xavfsizlik

Ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlashi va bolaga xavfsizlik hissini berish, uning psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolaning muammolariga empatiya bilan yondashish, uning hissiy holatini to'g'ri tushunish, bolada muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi va psixologik xavfsizlikni ta'minlaydi.

Ø Ruhiiy sog'liq va ota-ona munosabati

Ota-onaning ruhiy holati bolaning ruhiy holatiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, ota-onaning stressli yoki xavotirli holatlari, farzandlarida ham xavotirni keltirib chiqarishi mumkin. Ota-onaning salbiy xulq-atvori, masalan, zo'ravonlik, bolalarda depressiya, tashvish yoki ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin.

Ø Ota-onaning moddiy va ma'naviy ta'siri

Psixologik nuqtai nazardan ota-onaning o'zgaruvchan moddiy va ma'naviy imkoniyatlari, farzandlarining ijtimoiy-emosional rivojlanishiga ta'sir qiladi. Ota-onaning o'qish va kasbiy muvaffaqiyatlari, farzandlarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishi, ammo moddiy qiyinchiliklar yoki ijtimoiy izolyatsiya bolada salbiy psixologik holatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ø Rol modellari va ijtimoiy o'qish

Ota-onalar bolalariga rol model bo'lib xizmat qiladilar. Ota-onaning xulq-atvori, qadriyatlari, va qaror qabul qilish usullari, bolalar tomonidan o'rganiladi. Ota-ona tomonidan ko'rsatilgan ijtimoiy va axloqiy xulq bolalarda hayotga bo'lgan munosabatlarni shakllantiradi va ular hayotda qanday qarorlar qabul qilishlarini belgilaydi.

Ø Bolaga qarash va o'zlik hissi

Ota-onaning bolaning shaxsiyatini qanday qabul qilishi, uning o'zligini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Ota-onalar bolaning individual xususiyatlarini hurmat qilishlari va uni qabul qilishlari kerak. Agar ota-ona bolaga juda ko'p majburiyatlar qo'yib, uning o'zlik hissini buzsa, bu bolaning past o'ziga bo'lgan ishonch va identifikatsiya muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Ota-onaning ta'siri bolaning psixologik rivojlanishida uzoq muddatli va chuqur iz qoldiradi. Ota-onalar o'z xatti-harakatlari va qarorlaridan ehtiyot bo'lishlari kerak, chunki ular

farzandlarining kelajakdagi psixologik salomatligini va hayotda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini shakllantiradi.

Qadim zamonlardan beri odamlar oiladagi munosabatlar, bolalarni tarbiyalash tajribasini to'plashdi va kristallashtirdilar. Ushbu maqolaning maqsadi oilada bola va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar masalasiga asosiy falsafiy va psixologik-pedagogik yondashuvlarni yoritib berishdir. Falsafiy va psixologik adabiyotlarda bola-ota-ona munosabatlarining mazmuni va mazmunini tushunishning bir qator nazariy yondashuvlari shakllangan.

Z.Freydning klassik psixoanalizida ota-onalarning bolaning aqliy rivojlanishiga ta'siri markaziy o'rinni egallaydi. Ota-onalar (ayniqsa, ona) - bu bola eng erta va eng muhim erta tajribaga ega bo'lgan odamlardir. Ota-onalarning bolaga g'amxo'rlik qilish haqidagi odatiy kundalik tashvishlari sezilarli psixologik ta'sir ko'rsatadi. Chaqaloqning hayotiy ehtiyojlarini qondirishning to'liqligi va yo'li bog'lanish, ishonch, hayot uchun faollik asosiga aylanadi.

Psixoanalitik pedagogikaning vakili K.Byutner oila va muassasa ta'limi o'rtasidagi munosabatlarni, xususan, videofilmlar, o'yin sanoati va o'yinchoqlarning tobora ortib borayotgan ta'sirini ko'rib chiqadi. Ushbu sohadagi so'nggi tadqiqotlar Internetning shaxsiyatning shakllanishiga ta'siri, Internetga qaramlik bilan bog'liq. Ushbu masalalar batafsil ishlab chiqishni talab qiladi, ularni shakllantirish bugungi kunda juda dolzarb bo'lib, mualliflar o'zlarining bir qator oldingi ishlarida ushbu muammoni hal qilishgan. Oilada shaxsni shakllantirishning eng mashhur yondashuvlaridan biri A. Adler tomonidan ishlab chiqilgan. Olim ijtimoiy psixiatr bo'lib, bemorlarni davolashdan ko'ra ko'proq profilaktika bilan shug'ullangan. A. Adler, odatda, o'z bemorlarini o'z kuchiga ishonchini yo'qotgan shaxslar deb hisoblardi va shuning uchun asosiy e'tibor ularni rag'batlantirish va hayot qiyinchiliklarini engish qobiliyatiga ishonchni tiklashga qaratilgan. Uning shaxsiyat nazariyasi har bir insonda tug'ma jamiyat tuyg'usi yoki ijtimoiy manfaat (hamkorlikka bo'lgan tabiiy intilish), shuningdek, shaxsning o'ziga xosligi amalga oshiriladigan mukammallikka intilish mavjudligini ta'kidlaydi. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy vaziyatning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi inson hayotining turli sohalarida doimiy o'zgarishlar, ularning dinamikasini belgilovchi ijtimoiy hodisalar va jarayonlar zamonaviy oilaning umumiy faoliyati va rivojlanishini belgilaydi. Bir qator tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, "Zamonaviy madaniyatda sodir bo'layotgan jarayonlar inson hayotining qiymat asoslarining o'zgarishini, qadriyatlar tizimining o'zgarishini o'z ichiga olgan global qadriyatlar inqirozining paydo bo'lishidan dalolat beradi". Oila, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy, madaniy va axborot va jamiyat hayoti va faoliyatining boshqa sohalarida qadriyatlar inqirozi ayollar va erkaklarning g'oyalari, obrazlari, rollari, maqomlari,

xulq-atvor shakllarining o'zgarishiga olib keladi. Bu ota-onalarning bolaning tug'ilishiga bo'lgan munosabatlarini qurishdanamoyon bo'ladi. Ma'lumki, "qadriyatlar inson va insoniyat tajribasini umumlashtiruvchi semantik universallar rolini o'ynaydi".

Mamlakatimizda barcha aholining 97 foizi oilalarga birlashib yashaydi, qolgan uch foizi, ya'ni yolg'iz qolgan keksalar, ota-onadan yetim bo'lib qolgan va mehribonlik uylarida tarbiyalanayotganlar, boshqa yurtdan kelib vaktinchalik O'zbekistonda istiqomat qilayotganlar ham oila a'zolari, yaqinlari, yurtdoshlari, turli davlat va nodavlat tashkilotlaridagi insonparvar odamlarning mehridan darig' emas. Shu ma'noda oila - inson o'z baxti va saodati, orzu-xavaslari, maqsad-muddaolarini mushtarak qilgan, o'zini inson sifatida idrok etib hayot nashidasini suradigan mukqaddas makondir.

Oila - ijtimoiy institutlarning eng qadimgisidir. Insoniyat boshidan kechirgan tarixiy davrlarning qanchalik turfa va murakkab bo'lishiga qaramay, ayniqsa, XIX va XX asrlarda ro'y bergan buyuk o'zgarishlar va islohotlarga dosh bera olgan ushbu maskan o'z tizimi, tarkibi va jamiyat oldida turgan majburiyatlarini bajarishi nuqtai nazaridan sog' omon saqlanib qolgan tuzilmadir.

Oila - jamiyatning ajralmas bo'lagi. Biror bir xalq, millat yoki jamiyat yo'qki, u o'zining rivojlanish tarixida va taraqqiyot istiqbolini belgilashda oila va uning atrofidagi muammolarni, qadriyatlarini inobatga olmagan bo'lsa. Har qanday istiqbol oilaning manfaatlaridan ayro tasavvur qilinmaydi. Zero, har bir inson uchun oila - bu umrning boshlanishi, barcha narsalarning muqaddimasidir. Qolaversa, har bir inson o'z baxti va saodatini eng avvalo oilasi bilan boglaydi, ya'ni o'z uyi, oilasida baxtli bo'lgan insongina o'zini to'laqonli baxtiyor his etadi. Ushbu fikrimizning dalili sifatida Abdulla Oripovning "Farzand" she'ridan bir parcha keltirilgan. Bir kuni ranjitdi otani farzand, Ota o'z uyidan bosh olib ketdi. Lekin Alloh mehri bo'lib sarbaland, Ota Makkatulloh vasliga yetdi.

Farzandga yaxshi tarbiya berish ota-onaning asosiy mas'uliyatli vazifalaridan biridir. Bu borada ular har qadamda mas'uliyat bilan yondashmog'i lozim. Kelajakdagi yo'li ravon bo'lishini istagan har bir ota-onalar sarflaydigan vaqtini va harakatini ertaning buyuk insonlari bo'lgan farzandlarini ulg'aytirish uchun sarflashlari lozim. Farzand kamoloti uchun sarflangan har bir daqiqa ertangi farovon hayot uchun tamal toshi bo'ladi desak hech mubolag'a bo'lmaydi. Agar ota-ona vaqtida farzandiga e'tibor qaratmasa, uning kelajagi uchun qayg'urmasa, keyinchalik afsus - nadomat bilan yashashi muqarrar. Bu kelajakda muammolarni yuzaga chiqarishi mumkin. O'sha vaqtda esa muammolarni hal qilishga kech bo'lishi mumkin. Shunday ekan, farzandining taqdiri uchun e'tiborli bo'lib, uning xulqi, tarbiyasiga va ilm olishiga befarq bo'lmaslik lozim. Adiblari izdan ham bola

tarbiyasiga oid bir qancha asarlarni ko'rishimiz mumkin. Dono xalqimizda ham bola tarbiyasiga oid bir qancha hikoyalar va xalq og'zaki ijodi uchrab turadi. Fikrimizning dalili sifatida ushbu maqollarni ko'rishimiz mumkin.

Xalqimizda "Qush uyasida ko'rganini qiladi" degan naql bejizga aytilmagan. Har bir ota-ona o'z farzandi uchun ko'zguidir. Ularning muomala va munosabati, o'zini tutishi farzandiga bo'lgan e'tibori alohida ahamiyatga ega. Buyuk mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiy farzand tarbiyasi xususida shunday deydi: "Yosh bolaga nisbatan eng zarur ish bilki, uni kichkinaligidan parvarish qilishdir. Qatrani sadaf tarbiya qilgani uchun odamlarning boshiga chiqib sharaf topdi. Tarbiyaning yana biri bo'laga ilm-u adab o'rgatish uchun muallim chaqirishdir. O'g'ling bilimsizligicha qolib ketsa, ajab kamchilik bo'ladi. Unga sening shafqat qilishing foydalidir, lekin buning ortiqchasi zarardir". Bu fikrlar orqali qattiqqo'llik va shafqatning me'yorda bo'lishini bilish mumkin. Ushbu fikrimizning dalili sifatida shoh va shoir ulug' sarkarda Mirzo Ulug'bekning fikrlariga to'xtaladigan bo'lsak.

Mirzo Ulug'bekning oila muhitini yaxshilash, sog'lom tarbiya berish haqida quyidagi qarashlari mavjud. Bolaning bilim olishiga bo'lgan qiziqish, havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit, ya'ni oila muhim o'rin egallaydi. Oilada ota-onalar bilimli bo'lishini, tarbiya berishda ota-onaning o'zi o'rnak va hayotiy misol bo'lishiga farzandi guvoh bo'lishi eng ko'p samara berishi ta'kidlangan. Mirzo Ulug'bekning bobosi bo'lgan Amir Temur farzand tarbiyasiga alohida ahamiyat bergan biz buni Abdulla Oripovning "Sohibqiron" drammasida ko'rishimiz mumkin. Amir Temur o'z nabiralari alohida ahamiyat qaratgan shu jumladan ularga jang sa'natlarini ham o'rgatgan.

Hozirgi kunda oila davrasida bilim olish va kitob o'qish borasida suhbat qilish, farzandining ilm olishi xususida suhbatlar kamayib bormoqda. Farzandlarning ham o'z vaqtini telefon bilan o'tkazishi keng tus olyapti. Bunda me'yordan oshib ketish holatlari ko'p uchramoqda. Farzandni kitob o'qishga bo'lgan muhabbatini oshirish uchun astoydil harakat qilinsa, bolada kitob o'qishga ko'nikma hosil bo'ladi. Bilim olishga bo'lgan intilish yanada kuchayadi. Oilada bolaning muntazam kitob o'qishini rivojlantirish uchun ota-ona astoydil harakat qilmog'i lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytamizki, bola tarbiyasida ota-onaning bir-biriga munosabati muhim sanaladi. Farzandning tarbiyasini faqat onaga tashlab qo'yish to'g'ri emas. Bu borada otaning ham o'rni beqiyosdir. Hayotda og'il ko'proq otaga qarab ergashadi. Otaning samimiyligi, hurmati va yaxshiligi farzandga kuch-quvvat bo'ladi. Oilaning asosiy tirtigagi bo'lgan ota hayotning mashaqqatlarini kechib, o'zining bukulmas irodasi, adolatparvarligi, hayot sinovlariga bardoshlilik bilan

ajralib turuvchi buyuk shaxs sifatida gavdalanadi. Ota oilada o'z farzandlariga yurish-turishda, nutq odobida, o'zaro muomala madaniyatida to'g'rilik, halollik, samimiylik yuzasidan namuna bo'la oladi. Oilada samimiylik, bir-biriga bo'lgan mehr va hurmat yuqori bo'lsa, farzandning o'sib ulg'ayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Alisher Navoiy tarbiyaning yana bir ko'rinishi ota-onani hurmat qilish ekanligini farzandlarga uqtiradi: "Otang oldida boshingni fido qilib, onang boshi uchun butun jismingni sadaqa qilsang arziydi. Ikki dunyong obod bo'lishini istasang, shu ikki odam roziligini ol. Tun-u kuningga nur berib turganning birisini oy deb bil, ikkinchisini quyosh". Oilada ma'naviy-ruhiy muhit, bola tarbiyasida g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Oila sog'lom, yetuk farzandni ulg'aytirib kamol toptirishda mas'uldir. Farzandni sog'lom, yetuk, bilimli, shijoatli qilib voyaga yetkazish oilaga, ota-onaga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Ibaydullayeva U.R. Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi nizolarning ijtimoiy -psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. - T.: 2022. - 5 b.
2. Kadirova A.T. O'smirlarda oilaviy nizolar to'g'ricida ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi. Psixologiya fanlari nomzodi diss. - T.: 2007. - 24 b.
3. Akramova F.A. Oilada sog'lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. - T.: 2014. - 185 b.
4. Rasulova F.F. O'smirlarda agressiv xulq-atvor namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari: Avtoref. diss. ps. fan (PhD): 19.00.06 - T.: 2018. - 48 b.
5. Salayeva M.S. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fan nom diss. - T.: 2005. - 15 b.
6. Ziyonet